

तैत्तिरीय
आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using X_YLaTeX, and uses the Sanskrit 2003 font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by H. L. Prasād.

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

अरुणप्रश्नः	1
कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	32
प्रथमः प्रश्नः	32
द्वितीयः प्रश्नः	43
तृतीयः प्रश्नः	57

॥ अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमापामपः सर्वाः।
अस्मादस्मादितोऽमुतः॥ १॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करर्द्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः।
मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत।
महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः।
पुत्रवत्वाय मे सुत॥ २॥

अपाश्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्युष्णिमपारघम्। अपाघ्नमप
चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं
देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत। शिवा
नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति।
मा ते व्योम सन्दृशि॥ ३॥

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्।
सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि।
तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव
प्रभवात्काचित्। अक्षय्यात्स्यन्दते यथा ॥ ४ ॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं
नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरः श्रिताः। अणुशश्च
महशश्च। सर्वे समवयन्त्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः। ऊरुः सन्न
निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेव लक्षणे ॥ ५ ॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण।
नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पटरौ विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्।
यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकः हि शिरो नाना मुखे।
कृत्स्नं तद्वतुलक्षणम् ॥ ६ ॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिद्यते। शुक्लकृष्णे
संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते
अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि
माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र
भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण
प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य
महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं
दद्यात् ॥ ७ ॥

—[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति।

तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रैजन्ते विकृतानि
रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको
अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदः सखायम्। न तस्य वाच्यपि
भागो अस्ति। यदीः शृणोत्यलकः शृणोति ॥ ८ ॥

न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना नुद्यमानः।
विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च
षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवत्सरस्य
सवितुः। प्रैषकृतप्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान् ॥ ९ ॥

अमूँश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते।
एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः।
ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणऽऽवर्तते सह।
निजहन् पृथिवीं सर्वाम् ॥ १० ॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि। आदित्यानां
निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददतां सह। अदुःखो
दुःखचक्षुरिव। तद्भाऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव।
रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी।
या वै प्रजा भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति।
संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य इत्यर्थः ॥ ११ ॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्रणं नास्ति।
ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि। अहतानि निबोधत।
अन्नमश्नीत मृज्मीत। अहं वो जीवन्प्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते।

शरद्यत्रोपदृश्यते ॥ १२ ॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो
जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवणैरिव।
विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव
लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्षण्यौः क्षिपणोरिव ॥ १३ ॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः।
वैद्युतौ यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह
जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः। मरुतः
सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे ॥ १४ ॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्नि च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असश्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा
वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्चन विद्यते।
दिव्यस्यैका धनुरार्तिः। पृथिव्यामपरा श्रिता ॥ १५ ॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्यज्यम्।
अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः।
रुद्रस्य त्वेव धनुरार्तिः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्।
तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति।
नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद ॥ १६ ॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्वात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न
वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिङ्स्नातः।

सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शरशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं
प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥ १७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व
ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति।
य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय
सर्वान्कामानभिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥ १८॥

अवद्रप्सो अशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः।
आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उप्लुहि तं नृमणामथद्रामिति।
एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यशुमती।
तामन्ववस्थितः संवत्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ।
अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्।
इत्यृतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं
सर्निर्वचनाः॥ १९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः।
ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं
कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्त्सूर्या
अर्पिताः सप्त साकम्॥ २०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्यो-
तिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्।
प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या

इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्सप्त सूर्यानि॒ति। पञ्चकर्णो॑
वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः ॥ २१ ॥

आनुश्राविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव
महामैरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः
प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा
निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तप्रितपाः ॥ २२ ॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातप्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या
दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे
घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या
इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः ॥ २३ ॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभीरक्षण
इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता
सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्याव इन्द्र ते
शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्तसहस्रं सूर्याः ॥ २४ ॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्।
अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्।
तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा
जगतस्तस्थुषश्चेति ॥ २५ ॥

[७]

केदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं देव रात्री।
क मासा ऋतवः श्रिताः। अर्द्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्तुटिभिः

सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः ॥ २६ ॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे दशस्यै ॥ २७ ॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थं पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षराद्दीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम् ॥ २८ ॥

अग्नयौ वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते ॥ २९ ॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्मात्रं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्ब्रह्मन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान् ॥ ३० ॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा

पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः ॥ ३१ ॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्तै वासवैः। अपैतं मृत्युं
जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति।
कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा भवति।
आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्या रुहः ॥ ३२ ॥

ऋषिरूह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको
भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य।
तस्यैषा भवति। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव
वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठन्ते नम उक्तिं
विधेमेति ॥ ३३ ॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च।
पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ
वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च
पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य।
प्रभ्राजमाना व्यवदाताः ॥ ३४ ॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतौ हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामं हन्ति ॥ ३५ ॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्गारिर्वम्मारिः।
हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्त्सूर्यवर्चाः।

कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवा
गरगिरः ॥ ३६ ॥

नैनं गरौ हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी
बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ
निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः ॥ ३७ ॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिवि-
द्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव
विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकान-
भिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम् ॥ ३८ ॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्नय
इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्-
षिमस्य गोप्तामः। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते।
छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः ॥ ३९ ॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छं योरावृणीमहे।
गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं
चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति निगदव्याख्याताः ॥ ४० ॥

[९]

सहस्रवृद्धियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना भुज्यूनासत्या।
विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः पतिर्व्योम। मिथुनन्ता
अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं

वा॒म॒न्यद्य॒ज॒तं वा॒म॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॒ अ॒ह॒नी॒ द्यौरि॒व स्थः॑ ॥ ४१ ॥

वि॒श्वा हि मा॒या अव॑थः स्वधावन्तौ। भ॒द्रा वा॑ पू॒षणा॒वि॒ह रा॒तिर॑स्तु।
वासा॑त्यौ चि॒त्रौ जग॑तो नि॒धानौ॑। द्यावा॑भूमी च॒रथः॑ स॒ सखा॑यौ।
ताव॑श्विना रा॒सभा॑श्चा हव॑ मे। शु॒भस्प॑ती आ॒गतः॑ सूर्य॑या सह।
त्यु॒ग्रो॒ह भु॒ज्युम॑श्विनोदमे॒घे। र॒यिं न कश्चि॑न्ममृवां (२) अवा॑हाः।
तमू॑ह॒थुर्नो॑भि॒रा॒त्म॒न्वती॑भिः। अ॒न्तरि॑क्षप्रु॒द्धिर॑पोदकाभिः ॥ ४२ ॥

ति॒स्रः, क्षप॑स्त्रि॒हाति॑व्रज॒द्भिः। नास॑त्या भु॒ज्युमू॑ह॒थुः प॒त॒ङ्गैः।
स॒मु॒द्रस्य॑ ध॒न्व॒न्ना॒र्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भीरथैः॑ श॒तप॑द्भिः ष॒ड॒श्वैः।
स॒वि॒तारं॑ वि॒त॒न्वन्त॑म्। अ॒नु॒ब॒ध्नाति॑ शा॒म्बरः॑। आ॒प॒पू॒ष॒म्बर॑श्चैव।
स॒वि॒तारि॑पसोऽभवत्। त्य॑ सु॒तृप्तं॑ वि॒दित्वै॑व। ब॒हु॒सोम॑ गि॒रं
व॑शी ॥ ४३ ॥

अ॒न्वेति॑ तु॒ग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आ॒य॒सू॒या॒न्त्सोम॑तृप्सुषु। स
स॒ङ्ग्राम॑स्तमो॒द्योऽत्यो॑तः। वा॒चो गाः पि॑पाति॒ तत्। स त॒द्गोभिः॑
स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये। र॒क्षसा॑न॒न्विता॑श्च॒ ये। अ॒न्वेति॑ परि॒वृ॒त्याऽस्तः॑।
ए॒वमे॒तौ स्थौ॑ अ॒श्विना॑। ते ए॒ते द्युः पृ॒थि॒व्योः। अ॒ह॒र॒ह॒र्गर्भं॑
द॒धाथे॑ ॥ ४४ ॥

तयो॑रे॒तौ व॒त्साव॑हो॒रा॒त्रे। पृ॒थि॒व्या अ॒हः। दि॒वो रा॒त्रिः। ता
अ॒वि॒सृष्टौ॑। द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ। अ॒ग्निश्चा॑दि॒त्यश्च॑।
रा॒त्रेर्व॑त्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः। अ॒होऽग्निः॑ ॥ ४५ ॥

ता॒म्रो अ॒रुणः॑। ता अ॒वि॒सृष्टौ॑। द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ।
वृ॒त्रश्च॑ वै॒द्युतश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॑त्रः। वै॒द्युत॑ आदि॒त्यस्य॑। ता अ॒वि॒सृष्टौ॑।

दम्पती एव भवतः। तयोरैतौ वत्सौ ॥ ४६ ॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव
प्रतिपद्येते। सेयं रात्रीं गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या वा
एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोगर्भिण्या उल्बणम्।
एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य
एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वत्सः।
अथ पवित्राङ्गिरसः ॥ ४७ ॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितृषां प्रत्नो अभिरक्षति व्रतम्।
महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्। पवित्रं
ते विततं ब्रह्मणस्पतैः। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतस्तनूनं
तदामो अश्रुते। श्रुतास इद्वहन्तस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्।
असतः सद्ये ततक्षुः ॥ ४८ ॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः
शङ्कृतोऽवसन। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।
अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्वियुः।
अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तत्सवितुर्वरेण्यं। भर्गो देवस्य धीमहि ॥ ४९ ॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्सवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्।
श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि। अपागूह्यत सविता
तृभीन्। सर्वाँन्द्रिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्हृशे। अस्थ्यश्ना
सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मे ॥ ५० ॥

नपुं॒सकं पुमा॒ङ्गु॒स्त्र्य॒स्मि। स्थाव॑रोऽस्म्यथ॒ जङ्ग॑मः। य॒जेऽय॑क्षि
यष्टा॒हे च। मया॑ भू॒तान्य॑यक्षत। प॒शवो॑ मम॒ भूता॑नि।
अन॑बन्ध्योऽस्म्य॒हं वि॒भुः। स्त्रियः॑ स॒तीः। ता उ॑मे पु॒ंस आ॑हुः।
पश्य॑दक्ष॒ण्वान्न॑विचे॒तद॒न्धः। क॒विर्यः॑ पु॒त्रः स इ॒मा चि॑केत ॥ ५१ ॥

यस्ता वि॒जाना॑त्स॒वितुः॑ पि॒तास॑त्। अ॒न्धो म॑णिम॒विन्द॑त्।
तम॑नङ्गुलि॒राव॑यत्। अ॒ग्रीवः॑ प्रत्य॒मुञ्च॑त्। तम॑जिह्वा अ॒सश्च॑त्।
ऊ॒र्ध्वमूल॑म॒वाक्छा॑खम्। वृ॒क्षं यो वेद॑ सम्प्रति। न स जा॒तु जनः॑
श्रद्द॒ध्यात्। मृ॒त्युर्मा॑ मा॒रया॑दितिः। ह॒सित॑ रु॒दितं॑ गी॒तम् ॥ ५२ ॥

वीणा॑पण॒वला॑सितम्। मृ॒तं जी॒वं च॑ यत्किञ्चि॒त्। अ॒ङ्गानि॑ स्त्रे॒व विद्धि॑
तत्। अतृ॑ष्य॒ङ्स्तृष्य॑ध्यायत्। अ॒स्माज्जा॒ता मे॑ मि॒थू च॑रन्। पु॒त्रो
नि॒रृ॒त्या वैदे॑हः। अ॒चेता॑ यश्च॒ चेत॑नः। स॒ तं म॑णिम॒विन्द॑त्।
सोऽन॑ङ्गुलि॒राव॑यत्। सोऽ॒ग्रीवः॑ प्रत्य॒मुञ्च॑त् ॥ ५३ ॥

सोऽजि॑ह्वो अ॒सश्च॑त्। नै॒तमृ॑षिं वि॒दित्वा॑ न॒गरं॑ प्र॒विशे॑त्। य॒दि
प्र॒विशे॑त्। मि॒थौ च॑रित्वा प्र॒विशे॑त्। तत्स॑म्भ॒वस्य॑ व्र॒तम्। आ॒तम॑ग्ने
र॒थं तिष्ठ॑। ए॒का॑श्चमे॒कयो॑जनम्। ए॒कच॑क्रमे॒कधु॑रम्। वा॒तघ्रा॑जि॒गतिं॑
वि॒भो। न रि॒ष्यति॑ न व्य॒थते॑ ॥ ५४ ॥

ना॒स्याक्षो॑ या॒तु सज्ज॑ति। यच्छे॑ता॒न् रोहि॑ता॒ङ्श्चा॒ग्नेः। र॒थे यु॑त्त्वाऽधि॒-
तिष्ठ॑ति। ए॒कया॑ च द॒शभि॑श्च॒ स्वभू॑ते। द्वाभ्या॑मिष्ट॒ये वि॑श॒त्या च॑।
तिसृ॑भिश्च॒ वह॑से त्रि॑श॒ता च॑। नि॒युद्धि॑र्वा॒यवि॑ह ता॒ विमु॑ञ्च ॥ ५५ ॥

[११]

आ॒तनु॑ष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्धम॑ऽऽध॒म स॒न्धम॑। आ॒दित्ये॑ च॒न्द्रव॑र्णाना॒म्।

गर्भमाधेहि यः पुमान्। इतः सिक्तः सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं
कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः
सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आमन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा
त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्द्रैरिन्द्र
हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः।
निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्रऽऽयाहि
सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवत्सरो
विषूवणैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योः
सुब्रह्मण्योम्। इन्द्रऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मेधातिथेः। मेघ
वृषणश्चस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण।
अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वाससोऽग्नयः।
अग्निश्च जातवेदश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथा-
ऽसिताः। दण्डहस्ताः खादुदतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः॥५९॥

उक्तः स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च।
विश्वरूपैरिहऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति तद्वयोः।
उक्तो वेषो वासाःसि च। कालावयवानामितः प्रतीज्या। वासात्या
इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो
मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेव विद्युदिति। ब्रह्मण
उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण

उपस्तरणमसि ॥ ६० ॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयौनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद न मे मृत्युः।
न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौन्यष्टपुत्रम्। अष्टपदिदमन्तरिक्षम्।
अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौनीमष्टपुत्राम्।
अष्टपत्नीममूं दिवम् ॥ ६१ ॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं महीमू
षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता स पिता स पुत्रः।
विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः। अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्।
अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये जातास्तन्वः परि। देवां (२)
उपप्रैत्सप्तभिः ॥ ६२ ॥

परा मार्ताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूर्य्यं युगम्।
प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मार्ताण्डमाभरदिति। ताननुक्रमिष्यामः।
मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा च। अशश्च भगश्च। इन्द्रश्च
विवस्वाश्चेत्येते। हिरण्यगर्भो हंसः शुचिषत्। ब्रह्मजज्ञानं
तदित्यदमिति। गर्भः प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सप्त पुरुषः ॥ ६३ ॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]

[१३]

योऽसौ तपन्नृदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा
मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदगाः। असौ
योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायाऽस्तमेति। मा मे

प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायाऽस्तङ्गाः। असौ य
आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति ॥ ६४ ॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः। असौ
योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा मै प्रजाया मा
पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां
प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा
मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत ॥ ६५ ॥

इमे मासाश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति
च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत।
इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा
मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत। अयं
संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च ॥ ६६ ॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप।
इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मै
प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप। इयं रात्रिः।
सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मै प्रजाया मा
पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो
मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ६७ ॥

[१४]

अथऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने
स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा

भा॒नि। आ॒दि॒त्याना॒मादि॒त्यानाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा भा॒नि। स॒ताऽ॒
स॒त्याना॒म्। आ॒दि॒त्यानाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा भा॒नि। अ॒भि॒धू॒न्वता॑-
म॒भि॒घ्नता॑म्। वा॒तव॑तां म॒रुता॑म्। आ॒दि॒त्यानाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा
भा॒नि। ऋ॒भू॒णामा॒दि॒त्यानाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वि॒श्वेषा॑
दे॒वाना॑म्। आ॒दि॒त्यानाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा भा॒नि। सं॒वत्स॑रस्य
स॒वि॒तुः। आ॒दि॒त्यस्य॑ स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भु॒वः स्वः॑।
रश्म॑यो वो मिथु॒नं मा नो मिथु॑नं री॒द्वम्॥ ६८॥

[१५]

आ॒रोग॑स्य स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। भ्रा॒जस्य॑ स्थाने स्व॒तेज॑सा
भा॒नि। प॒टरस्य॑ स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। प॒तङ्ग॑स्य स्थाने स्व॒तेज॑सा
भा॒नि। स्व॒र्णर॑स्य स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ज्यो॒तिषी॑मतस्य स्थाने
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वि॒भा॒सस्य॑ स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। क॒श्य॒पस्य॑
स्थाने स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भु॒वः स्वः॑। आ॒पो वो मिथु॑नं मा नो
मिथु॑नं री॒द्वम्॥ ६९॥

[१६]

अथ वा॒योरे॒काद॑शपु॒रुष॑स्यै॒काद॑शस्त्री॒कस्य॑। प्र॒भ्रा॒जमा॑नानां
रु॒द्राणाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा भा॒नि। व्य॒व॒दा॒ता॒नां रु॒द्राणाऽ॒ स्थाने॑
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। वा॒सु॒कि॒वैद्यु॑तानां रु॒द्राणाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा
भा॒नि। र॒ज॒ता॒नां रु॒द्राणाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा भा॒नि। प॒रु॒षा॒णां
रु॒द्राणाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा भा॒नि। श्या॑मानां रु॒द्राणाऽ॒ स्थाने॑
स्व॒तेज॑सा भा॒नि। क॒पि॒ला॒नां रु॒द्राणाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा भा॒नि।
अ॒ति॒लो॒हि॒ता॒नां रु॒द्राणाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा भा॒नि। ऊ॒र्ध्वा॒नां
रु॒द्राणाऽ॒ स्थाने॑ स्व॒तेज॑सा भा॒नि॥ ७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ७१ ॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ७२ ॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।

दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पीं नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
 यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते ॥ ७३ ॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः
 पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्।
 विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपाैरुपरिष्ठादुप-
 दधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्।
 वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके।
 एवा ह्येव। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्।
 एवा हि देवाः ॥ ७४ ॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च
 सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्विया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः।
 मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे
 सुत। महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः ॥ ७५ ॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः।
 अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाग्रामपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित।
 वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदिति देवीम्।
 योनिनोर्ध्वमुदीषत ॥ ७६ ॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।

स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशैम देवहितं यदायुः। स्वस्ति
 न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति
 नस्ताक्षर्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। केतवो
 अरुणासश्च। ऋषयो वार्तरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि।
 समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या
 आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि ॥ ७७ ॥

[२१]

यौऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा
 अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेद।
 यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा अपामायतनम्।
 आयतनवान् भवति। यौऽग्नेरायतनं वेद ॥ ७८ ॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान्
 भवति। य एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।
 वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं
 वेद। आयतनवान् भवति ॥ ७९ ॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं
 वेद। यौऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै
 तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यौऽमुष्य तपत
 आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत
 आयतनम् ॥ ८० ॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। यौऽपामायतनं वेद।
 आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान्

भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति ॥ ८१ ॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद ॥ ८२ ॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्यऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद ॥ ८३ ॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्यऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति ॥ ८४ ॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपां रसमुदयंसन्न। सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपां रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयित्वा गुल्फदुघ्नम् ॥ ८५ ॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्गुस्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ

भुवनेप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति।
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु ॥ ८६ ॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः।
कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं
चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं
चिनुते ॥ ८७ ॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः ॥ ८८ ॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति।
योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा अग्नेर्मिथूयाः।
मिथुनवान्भवति। य एवं वेद ॥ ८९ ॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे
समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजेयमिति।
तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वेदति। तत्कर्मणा
करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः
प्रथमं यदासीत् ॥ ९० ॥

सतो बन्धुमसति निरविन्दन्न। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषेति।
उपैनन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं वेद। स तपोऽतप्यत।

स तपस्तप्त्वा । शरीरमधूनुत । तस्य यन्मांसमासीत् । ततोऽरुणाः
केतवो वार्तरशना ऋषय उदतिष्ठन् ॥ ९१ ॥

ये नखाः । ते वैखानसाः । ये वालाः । ते वालखिल्याः । यो रसः ।
सौऽपाम् । अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम् । तमब्रवीत् । मम
वैत्वङ्मांसम् । समभूत् ॥ ९२ ॥

नेत्यब्रवीत् । पूर्वमेवाहमिहासमिति । तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम् ।
स सहस्रशीर्षा पुरुषः । सहस्राक्षः सहस्रपात् । भूत्वोदतिष्ठत् ।
तमब्रवीत् । त्वं वै पूर्वं समभूः । त्वमिदं पूर्वं कुरुष्वेति । स इत
आदायापः ॥ ९३ ॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात् । एवाह्येवेति । तत् आदित्य उदतिष्ठत् ।
सा प्राची दिक् । अथाऽरुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात् । एवाह्यग्न
इति । ततो वा अग्निरुदतिष्ठत् । सा दक्षिणा दिक् । अथारुणः केतुः
पश्चादुपादधात् । एवा हि वायो इति ॥ ९४ ॥

ततो वायुरुदतिष्ठत् । सा प्रतीची दिक् । अथारुणः केतुरुत्तरत
उपादधात् । एवाहीन्द्रेति । ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत् । सोदीची
दिक् । अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात् । एवा हि पूषन्निति । ततो वै
पूषोदतिष्ठत् । सेयं दिक् ॥ ९५ ॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात् । एवा हि देवा इति । ततो
देवमनुष्याः पितरः । गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन् । सोर्ध्वा
दिक् । या विप्रुषो विपरापतन् । ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन् । तस्मात्ते पराभवन् । विप्रुङ्गो हि ते समभवन् ।

तदेषाऽभ्यनूक्ता ॥ ९६ ॥

आपो ह यद्वृहतीर्गर्भमायन्न। दक्षं दधाना जनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्ध्यो वा इदं
समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्वति। तस्मादिदं
सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्।
आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता ॥ ९७ ॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च।
प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति।
सर्वमेवेदमाप्त्वा। सर्वमवरुध्य। तदेवानुप्राविशति। य एवं
वेद ॥ ९८ ॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि। मेघो
विद्युत्। स्तनयिन्नुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्यां गृह्णाति।
ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव
ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः ॥ ९९ ॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः।
तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः।
स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः।
पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति ॥ १०० ॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्गतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य

उप॑दधाति। इ॒यं वै स॑म्भार्याः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। प॒ल्व॒ल्या
गृ॒ह्णाति॑। ता उ॒परि॑ष्ठादुपाद॑धाति॥ १०१॥

अ॒सौ वै प॑ल्व॒याः। अ॒मुष्या॑मे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। दि॒क्षूप॑दधाति। दि॒क्षु
वा आपः॑। अन्नं॑ वा आपः॑। अ॒द्ध्यो वा अन्नं॑ जायते। यदे॒वद्ध्योऽन्नं॑
जाय॑ते। तद॒वरु॑न्धे। तं वा ए॒तम॑रुणाः के॒तवो॑ वात॑रश॒ना
ऋ॒षयोऽचि॑न्वन्न। तस्मा॑दारुणके॒तुकः॑॥ १०२॥

तदे॒षाऽभ्य॑नूक्ता। के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च। ऋ॒षयो॑ वात॑रश॒नाः।
प्र॒तिष्ठा॑ꣳ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑मि॒ति। श॒तश॑श्चै॒व
स॒हस्र॑शश्च॒ प्रति॑तिष्ठति। य ए॒तम॑ग्निं चि॒नुते॑। य उ॒चैन॑मे॒व
वेद॑॥ १०३॥

[२४]

जा॒नुद॑घ्नीमु॒त्तर॑वेदीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयति। अ॒पाꣳ स॑र्व॒त्वाय॑।
पु॒ष्कर॑पर्णꣳ रु॒क्मं पु॑रुष॒मित्यु॑प॒दधा॑ति। तपो॑ वै पु॒ष्कर॑पर्णम्।
स॒त्यꣳ रु॒क्मः। अ॒मृतं॑ पु॒रुषः॑। ए॒ताव॑द्वा वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्।
याव॑दे॒वास्ति॑॥ १०४॥

तद॒वरु॑न्धे। कूर्म॑मुप॒दधा॑ति। अ॒पामे॒व मे॒धम॑वरुन्धे। अथो॑ऽस्व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ स॒मश्चै॑। आप॑मा॒पाम॑पः स॒र्वाः। अ॒स्माद॑स्मादि॒तोऽमु॑तः।
अ॒ग्निर्वा॑युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह स॑ञ्चस्कर॒र्द्धिया॑ इति॑। वा॒य्वश्चा॑
रश्मि॑प॒तयः॑। लो॒कं पृ॑णच्छि॒द्रं पृ॑ण॥ १०५॥

यास्ति॒स्रः प॑रम॒जाः। इन्द्र॑घोषा वो वसु॑भिरे॒वाह्ये॑वेति॑। पञ्च॑चित॒य
उप॑दधाति। पाङ्क्तोऽग्निः॑। यावा॑ने॒वाग्निः॑। तं चि॒नुते॑। लो॒कं
पृ॑णया द्वि॒तीया॑मुप॒दधा॑ति। पञ्च॑ पदा॒ वै वि॑राट्। तस्या॒ वा इ॒यं

पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। परोरजाः
पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं
वेद॥ १०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयौपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति।
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथौ आहुः।
सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः
सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं
चिनुते॥ १०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं
चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥ १०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुक-
मग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सङ्स्फालयेत्।
हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत।
उत्तरवेद्याङ् ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥ १०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति।
य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः।
पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥ ११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं
वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति।

सर्वमायुरेति। अ॒भि॒चर॑श्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥ १११ ॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत ए॒नम्। तेज॑स्कामो
यश॑स्कामः। ब्र॒ह्मव॑र्चसकामः स्व॒र्गकाम॑श्चिन्वीत। ए॒ताव॑द्वा
वा॑ऽस्ति। याव॑देतत्। याव॑देवास्ति। तद॑वरुन्धे। तस्यै॒तद्व॑तम्।
व॒र्षति॑ न धा॒वेत्॥ ११२ ॥

अ॒मृतं॑ वा आपः। अ॒मृत॑स्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्र॑पुरीषं
कुर्यात्। न नि॒ष्ठीवेत्। न वि॒वसनः॑ स्नायात्। गुह्यो वा
ए॒षो॑ऽग्निः। ए॒तस्या॒ग्नेर॑न॒तिदा॑हाय। न पु॒ष्कर॑पर्णानि हि॒रण्यं॑
वा॑ऽधि॒तिष्ठेत्। ए॒तस्या॒ग्नेर॑न॒भ्यारो॑हाय। न कूर्म॑स्याश्नीयात्।
नोद॑कस्या॒घातु॑का॒न्येन॑मोद॒कानि॑ भवन्ति। अ॒घातु॑का आपः। य
ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥ ११३ ॥

[२६]

इ॒मानु॑कं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं
च प्र॒जां च॑। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒ह सी॑षधातु। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒गणो॑
म॒रुद्भिः॑। अ॒स्माकं॑ भू॒त्ववि॑ता त॒नूना॑म्। आ॒प्लव॑स्व प्र॒प्लव॑स्व।
आ॒ण्डीभ॑वज॒ मा मु॒हुः। सु॒खादी॑न्दुःखनि॒धना॑म्। प्र॒तिमु॑ञ्चस्व स्वां
पु॒रम्॥ ११४ ॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं
कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्त।
अ॒ग्निमि॑च्छध्वं भार॒ताः। रा॒ज्ञः सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑। सूर्ये॑ण
स॒युजो॑षसः। युवा॑ सु॒वासाः॑। अ॒ष्टाच॑क्रा नव॒द्वारा॑॥ ११५ ॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या। तस्या॑ हिरण्म॒यः को॒शः। स्व॒र्गो लो॒को

ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतैर्नाऽऽवृतां पुरीम्।
तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानां
हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरं हिरण्मयीं ब्रह्मा ॥ ११६ ॥

विवेशाऽपराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी। इह
चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते।
यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते। अग्निस्तदनुवेधति।
अश्रुतासः श्रुतासश्च ॥ ११७ ॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापैक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च
ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।
अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि च
सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तु-
भिर्व्यक्तम् ॥ ११८ ॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च
कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता
आण्डपीताः। अङ्गरिषु च ये हुताः। उभयान् पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं
यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः ॥ ११९ ॥

अदो यद्वह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः।
मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मि
सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापौ
देवीरिहऽऽहित ॥ १२० ॥

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतौ निरृतिः हथः। परिबाधुः
श्वेतकुक्षम्। निजङ्घं शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्ने
नाशाय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन
किं शुकावता। अग्ने नाशाय सन्दृशः ॥ १२१ ॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषैः। स नो यवसमिच्छतु। इदं
वचः पर्जन्याय स्वराजैः। हृदो अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातो
विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे। सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो
गर्भमोषधीनाम्। गवाँ कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम् ॥ १२२ ॥

[२९]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु
मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्।
यदोषधीरप्यसरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय वर्चसे।
यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन माममृतं कुरु।
तेन सुप्रजसं कुरु ॥ १२३ ॥

[३०]

अन्धस्तिरोऽधाऽजायत। तव वैश्रवणः सदा। तिरौऽधेहि
सपत्नान्नः। ये अपोऽश्नन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः।
रथं सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रं सहस्राश्वम्। आस्थायायाहि
नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो हस्ति
हिरण्यमश्वान् ॥ १२४ ॥

असाम सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं विभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्।

सुदुरशने च क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ। शतद्वाट्टारंगमन्ता।
सह्यार्यं नगरं तव। इति मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिः
हरैत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायाय बलिः ॥ १२५ ॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हत्वोपतिष्ठेत्। क्षत्रं क्षत्रं
वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयं स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः।
अस्मात्प्रविश्यान्नमद्वीति। अथ तमग्निमादधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म
प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः ॥ १२६ ॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये
सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा
भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा।
तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीरूहुता
भवेयुः ॥ १२७ ॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत्। परः
सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते।
य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते
विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः ॥ १२८ ॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मैऽर्थान्मा विवधीत्। मयि स्वाहा।
राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे
कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय
वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो
वातरशनाः। प्रतिष्ठाः शतधा हि। समार्हितासो सहस्रधार्यसम्।
शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका

सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि ॥ १२९ ॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्नीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत ॥ १३० ॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा ॥ १३१ ॥

महानाम्नीभिरुदकं सङ्स्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवानः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकैति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति ॥ १३२ ॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत् । सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुपकल्पमानमु
क्लृप्तम् । श्रेयो वसीय आयत्सम्भूतं भूतम् । चित्रः केतुः
प्रभानाभान्त्सम्भान् । ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नभितपन् ।
रोचनो रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः । दर्शा दृष्टा
दर्शता विश्वरूपा सुदर्शना । आप्यायमाना प्यायमाना प्याया
सूनूतेरा । आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी । दाता
प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः ॥ १ ॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सञ्शान्तः शान्तः । आभवन्प्रभवन्त्-
सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः । प्रस्तुतं विष्टुतं सऽस्तुतं कल्याणं
विश्वरूपम् । शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम् । अरुणं
भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत् । सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः । ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्त्सन्तपन् । रोचनो
रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः । सुता सुन्वती प्रसुता
सूयमानाऽभिषूयमाणा । पीती प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती ॥ २ ॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा । अभिशास्ताऽ-
नुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः । आसादयन्निषादयन्त्सञ्सादनः
सञ्सन्नः सन्नः । आभूर्विभूः प्रभूः शम्भूर्भुवः । पवित्रं पवियिष्यन्पूतो
मेध्यः । यशो यशस्वानायुरमृतः । जीवो जीविष्यन्त्स्वर्गो लोकः ।
सहस्वान्त्सहीयानोजस्वान्त्सहमानः । जयन्नभिजयन्त्सुद्रविणो

द्रविणो॒दाः। आ॒र्द्रप॑वि॒त्रो ह॑रि॒केशो॒ मोदः॑ प्र॒मोदः॑ ॥ ३ ॥

अ॒रुणो॑ऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को वि॒श्वजि॑द॒भिजि॑त्। आ॒र्द्रः
पि॒न्वमा॒नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑वान्। स॒र्वौष॑धः स॒म्भरो॑ मह॒स्वान्।
ए॒ज॒त्का जौ॑व॒त्काः। क्षु॒ल्लकाः॑ शि॒पिवि॑ष्ट॒काः। स॒रि॒स्त्रराः॑
सु॒शेर॑वः। अ॒जिरा॑सौ ग॒मि॒ष्णवः॑। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मे॒तर॑हिं
क्षि॒प्रम॑जि॒रम्। आ॒शुर्नि॑मेषः फ॒णो द्र॑व॒न्नति॑द्रवन्। त्वर॑ऽस्त्वर॑माण
आ॒शुरा॑शी॒याञ्ज॑वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑ उ॒क्थ्यो॑ऽति॒रात्रो॑ द्वि॒रात्र॑स्त्रि॒रात्र॑श्च॒तूरा॑त्रः।
अ॒ग्नि॒र॒ऋतुः॑ सूर्यं ऋ॒तुश्च॒न्द्रमा॑ ऋ॒तुः। प्र॒जाप॑तिः स॒वत्स॑रो
म॒हान्कः॑ ॥ ४ ॥

[१]

भूर॒ग्निं च॑ पृथि॒वीं च॑ मां च॑। त्रींश्च॑ लो॒कान्त्स॑वत्स॒रं च॑।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द। भुवो॑ वा॒युं
चा॒न्तरि॑क्षं च॑ मां च॑। त्रींश्च॑ लो॒कान्त्स॑वत्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द। स्व॑रादि॒त्यं च॑ दि॒वं
च॑ मां च॑। त्रींश्च॑ लो॒कान्त्स॑वत्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु।
तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द। भूर्भुवः॑ स्व॒श्चन्द्र॑म॒सं च॑ दि॒शश्च॑
मां च॑। त्रींश्च॑ लो॒कान्त्स॑वत्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द ॥ ५ ॥

[२]

त्वमे॒व त्वां वै॑त्थ॒ योऽसि॑ सोऽसि॑। त्वमे॒व त्वा॑म॒चैषीः॑। चि॒तश्चा॑सि॒
सञ्चि॑तश्चा॒स्यग्ने॑। ए॒तावा॑ऽश्चा॒सि भू॒याऽश्चा॑स्यग्ने॑। यत्ते॑ अ॒ग्ने
न्यूनं॑ यदु॒ तेऽति॑रि॒क्तम्। आ॒दि॒त्यास्त॑दङ्गि॒रस॑श्चि॒न्वन्तु॑। वि॒श्वे ते॑

देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाञ्श्चासि
भूयाञ्श्चास्यग्ने। मा तै अग्ने च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि।
सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः।
तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि।
यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥ ६ ॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि।
इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो
दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्।
पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥ ७ ॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि
महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि।
सर्वा दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्या चितिमापृण।
अचित्या चितिमापृण। चिदसि समुद्रयौनिः॥ ८ ॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः।
महान्तसधस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः।
एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ।
पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। दिवं
मे यच्छ। अह्ना प्रसारय। रात्र्या समच। रात्र्या प्रसारय। अह्ना
समच। कामं प्रसारय। कामं समच॥ ९ ॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो

नाम। रूपममृतम्। चक्षुः स्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः।
समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो
यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं
ददद्भ्याववृत्स्व ॥ १० ॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः।
अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे
यशसा सःसृजन्तु ॥ ११ ॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा।
अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय
स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा
विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा
सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सःसर्पाय स्वाहा
कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा ॥ १२ ॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायत। मही न धाराऽत्यन्धो अरूषति।
अहिरूह जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरदृषा हरिः।
उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवै त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवै
त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः शपथं जहि। अधो नो अग्न
आवह। रायस्पोषः सहस्रिणम् ॥ १३ ॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य

मा॒यया॑। सर्वा॒नव॑यजामहे। भ॒क्षोऽस्य॑मृत॒भक्षः॑। तस्य॑ ते
मृ॒त्युपी॑तस्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒ मधु॑मतः। उप॒हृत॑स्योप॒हृतो॑
भक्ष॑यामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॑ज्ञानां॒ वाक्। असा॒वेहि॑ ॥ १४ ॥

अ॒न्धो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॒वेहि॑। ब॒धिर आ॑क्रन्दयितरपान।
असा॒वेहि॑। अ॒हस्तो॑स्त्वा चक्षुः॑। असा॒वेहि॑। अ॒पादा॑शो मनः।
असा॒वेहि॑। कवे॒ विप्र॑चित्ते श्रोत्रं। असा॒वेहि॑ ॥ १५ ॥

सु॒हस्तः॑ सु॒वासाः॑। शू॒षो ना॑मा॒स्यमृ॑तो म॒र्त्येषु॑। तं त्वाऽहं॑ तथा
वेद॑। असा॒वेहि॑। अ॒ग्निर्मे॑ वा॒चि श्रि॑तः। वा॒ग्घृ॑दये। हृद॑यं मयि।
अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। वा॒युर्मे॑ प्रा॒णे श्रि॑तः ॥ १६ ॥

प्रा॒णो हृ॑दये। हृद॑यं मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। सू॒र्यो मे॒
चक्षु॑षि श्रि॑तः। चक्षु॑र्हृदये। हृद॑यं मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि।
च॒न्द्रमा॑ मे मन॒सि श्रि॑तः ॥ १७ ॥

मनो॑ हृदये। हृद॑यं मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। दि॒शो मे॒ श्रोत्रे॑
श्रि॑ताः। श्रोत्रं॑ हृदये। हृद॑यं मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि।
आपो॑ मे रे॒तसि॑ श्रि॑ताः ॥ १८ ॥

रेतो॑ हृदये। हृद॑यं मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। पृ॒थि॒वी मे॒ शरी॑रे
श्रि॑ता। शरी॑रं हृदये। हृद॑यं मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि।
ओष॑धि॒वन॑स्प॒तयो॑ मे लो॒मसु॑ श्रि॑ताः ॥ १९ ॥

लो॒मानि॑ हृदये। हृद॑यं मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि। इन्द्रो॑ मे
बले॑ श्रि॑तः। बलं॑ हृदये। हृद॑यं मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॒णि।
पर्जन्यो॑ मे मूर्ध्नि श्रि॑तः ॥ २० ॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो
मे मन्यौ श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। आत्मा म आत्मनि श्रितः॥२१॥ आत्मा हृदये। हृदयं
मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात्।
पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः।
अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

—[८]

प्रजापतिर्देवान्सृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त। तान्व्यद्यत्।
यद्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः।
तस्माद्यत्रैते देवतै अभिप्राप्नुतः। वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं
द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव संपन्ना। अथौ आहुः।
सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्य मे
पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति।
यक्ष्यमाणो वेष्टा वा। वि च हैवास्यैते देवतै पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणै प्रश्नान्प्रोच्य
प्रजिघाय। परैहि। ल्लक्षं दय्यापातिं पृच्छ। वेत्थ सावित्रा(३)न्न
वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो मा प्राहैषीत्। वेत्थ
सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। परोरजसीति। कस्तद्यत्परोरजा इति। एष
वाव स परोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स
कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्यापातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मां सावित्रे समवादिष्टेति ॥ २७ ॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषा सावित्रे संवदेते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाह। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत् ॥ २८ ॥

अथ यदाह। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाह। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः ॥ २९ ॥

अथ यदाह। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तैर्धर्मासाः। एष मासाः। अथ यदाह। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः ॥ ३० ॥

एष संवत्सरः। अथ यदाह। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा अस्मान् वेद। विजहत्याप्मानमेति ॥ ३१ ॥

सर्वमायुरेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्यामु॒ष्मिँल्लो॒केऽन्नं॑
क्षीय॑त इति। वि॒जह॑द्भ॒ वै पा॒प्मान॑मेति। सर्वमायुरेति। अ॒भि स्व॒र्गं
लो॒कं ज॑यति। नास्यामु॒ष्मिँल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीयते। य ए॒वं वेद॑। अही॒ना
हाऽऽश्व॑थ्यः। सा॒वि॒त्रं वि॒दाञ्च॑कार ॥ ३२ ॥

स ह॑ ह॒सो हि॒र॒ण्यो भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑
सायु॑ज्यम्। ह॒सो ह॒ वै हि॒र॒ण्यो भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑। दे॒वभा॑गो ह॑ श्रौत॒र्षः। सा॒वि॒त्रं
वि॒दाञ्च॑कार। त॒ ह॒ वाग॑दृश्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच ॥ ३३ ॥

सर्वं॑ ब॒त गौ॒तमो॑ वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॒वाच॑। कै॒षा
वाग॑सीति। अ॒यम॑ह॒सो सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मु॒त्तमो॑ लो॒कः। गु॒ह्यं म॒हो
बिभ्र॑दिति। ए॒ताव॑ति ह॑ गौ॒तमः॑। य॒ज्ञोप॑वी॒तं कृ॒त्वाऽधो॑ नि॒प॒पात॑।
नमो॑ नम॒ इति॑ ॥ ३४ ॥

स हो॒वाच॑। मा भै॒षीगौ॑तम। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑। तस्मा॒द्ये के च॑
सा॒वि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो ह॒ वै सा॒वि॒त्रस्या॑ष्टाक्ष॒रं
प॒दः॑ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तं वेद॑। श्रि॒या है॒वाभि॑षि॒च्यते॑। घृ॒णिरि॑ति द्वे
अ॒क्षरे॑। सूर्य॑ इति त्रीणि। आ॒दि॒त्य इति॑ त्रीणि ॥ ३५ ॥

ए॒तद्वै सा॒वि॒त्रस्या॑ष्टाक्ष॒रं प॒दः॑ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तम्। य ए॒वं वेद॑। श्रि॒या
है॒वाभि॑षि॒च्यते॑। तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तम्। ऋ॒चो अ॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन्।
यस्मि॑न्दे॒वा अ॒धि वि॒श्वे नि॑षेदुः। यस्तं न वेद॑ किमु॒चा क॑रिष्यति।
य इ॒त्तद्वि॒दुस्त॑ इ॒मे समा॑स॒त इति॑। न ह॒ वा ए॒तस्य॑र्चा न यजु॑षा न
साम्नाऽथो॑ऽस्ति। यः सा॒वि॒त्रं वेद॑ ॥ ३६ ॥

तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक एति।
 विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे
 लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो ह
 वै वाष्णीयः। आदित्येन समाजगाम। तं हौवाच। एहि सावित्रं
 विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष
 वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं
 तदुवाच॥ ३७॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः
 पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते
 मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेद। कुर्वन्ति
 हास्यैता अग्नौ मधु। नास्यैष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद॥ ३८॥

न हास्यैता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह
 वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति।
 संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेति। एतावनुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां
 नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावनुवाकावपर-
 पक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं
 वेद॥ ३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
 चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति।
 एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
 य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि

वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवियिष्यन्त्सह-
स्वान्तस्सीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च
मासानां च नामधेयानि ॥ ४० ॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै
यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु
नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः
प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च
संवत्सरस्य च नामधेयानि ॥ ४१ ॥ न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर
आर्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद।
न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै
मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद।
अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो
भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव संलोकतां सायुज्यमश्नुते।
अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद ॥ ४२ ॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति।
कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः।
स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद। स
एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति ॥ ४३ ॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ चैवैनं तत्सावित्रः।
स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सायुग्भिः क्रियते।

इतिरात्रायादीक्षित। इतिरात्राय ब्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं
विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतः हैव स शैवधिमनु
पैरिति। अथ यो हैवैतमग्निः सावित्रं वेद ॥ ४४ ॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति। अधीतः हैव
स शैवधिमनु पैरिति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तः
ह जीर्णिः स्थविरः शयानम्। इन्द्र उपब्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते
चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनैन चरेयमिति
होवाच ॥ ४५ ॥

तः ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषां
हैकैकस्मान्मुष्टिनाददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा
एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्ववोचथाः। अथ
त इतरदननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति ॥ ४६ ॥

तस्मै हैतमग्निः सावित्रमुवाच। तः स विदित्वा। अमृतो भूत्वा।
स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा।
स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव
त्रयीं विद्या ॥ ४७ ॥

यावन्तः ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति।
य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि।
वायोरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा
एतानि नामधेयानि ॥ ४८ ॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा
 एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।
 य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव
 सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि
 नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं
 वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्।
 असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति।
 तस्मात्सावित्रः ॥ ४९ ॥

[११]

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥ १ ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्य पारोऽसि। अक्षितोऽस्य क्षय्यो-
 ऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
 विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं
 त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
 देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १ ॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
 यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ।
 तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
 देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २ ॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं

यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु।
तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ३ ॥

समुद्रौऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता।
तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४ ॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः।
ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ५ ॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री।
तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ६ ॥

अग्निरसि पृथिव्याऽं श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ७ ॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु।

तत्त्वोपदधे कामदुग्धमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ८ ॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता।
तं त्वोपदधे कामदुग्धमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ९ ॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री।
तां त्वोपदधे कामदुग्धमक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १० ॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुग्धमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ११ ॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुग्धमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १२ ॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि
विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुग्धान्यक्षितानि।

प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १३ ॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रिताः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघ्नमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १४ ॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघ्नानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १५ ॥

मासाः स्थर्तवुः श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघ्नानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १६ ॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्र्योः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघ्नानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १७ ॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघ्ने अक्षिते।

प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १८ ॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुघो युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य
भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १९ ॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता।
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री
विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २० ॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां धामामृतम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं
त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २१ ॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं
वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मना। देवा देवेषु
श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्।
तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु
श्रयध्वम् ॥ २२ ॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु

श्रयध्वम्। नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्।
 एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्। द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्।
 त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु श्रयध्वम्।
 पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥ २३ ॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्।
 अष्टादशा एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु
 श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु श्रयध्वम्। एकविंशा
 द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्।
 त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु
 श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥ २४ ॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु
 श्रयध्वम्। अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु
 श्रयध्वम्। त्रिंशा एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा
 द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिंशेषु श्रयध्वम्।
 देवास्त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिंशाः। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मान्
 उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं
 स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २५ ॥

[२]

अग्नाविष्णु सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजेभिरागतम्।
 राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः।
 अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य।
 इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः

स्वाहा ॥ २६ ॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते। सोम
वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते। मित्र सत्यानां
पते। वरुण धर्मणां पते ॥ २७ ॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्र पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते। बृहस्पते
ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचोऽहं स्वयम्। रुचा रुरुचे रोचमानः।
अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ प्रजनौ प्रजायेय। वयं स्याम
पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा ॥ २८ ॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरषयः सप्त धाम प्रियाणि।
सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्।
अग्निर्देवता। अग्निं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता ॥ २९ ॥

इन्द्रं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति।
प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु।
यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ
देवता। मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति ॥ ३० ॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिं स दिशां देवं
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। इयं दिक्।

अदितिर्देवता। अदितिꣳ स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्त्समर्धयतु ॥ ३१ ॥
अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान।
असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय।
अहमसोऽपोऽशीय। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः
स्वाहा ॥ ३२ ॥

[५]

यत्तेऽचितं यदु चितं ते अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्।
आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु।
चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। लोकं
पृण च्छिद्रं पृण। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः।
अस्मिन् योनावसीषदन् ॥ ३३ ॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमꣳ
श्रीणन्ति पृथ्वयः। जन्मं देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। अग्ने देवाꣳ इहाऽऽवह।
जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा
यविष्ठम् ॥ ३४ ॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं
विश्वतः प्रत्यञ्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निꣳ होतारं
परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमित्। त्वां महो वृणते
नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निधीमहि। मनुष्वत्समिधीमहि। अग्ने
मनुष्वदङ्गिरः ॥ ३५ ॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचर्षणिः।
 अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषं स्तोतृभ्य आभर।
 पृष्ठो दिवि पृष्ठो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्ठो विश्वा ओषधीराविवेश।
 वैश्वानरः सहसा पृष्ठो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु
 नक्तम्॥ ३६ ॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सौऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते।
 तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्।
 तत्पुच्छम्। यदुदङ्ङ्। स उत्तरः पक्षः॥ ३७ ॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो
 सम्पदेवास्य सा। स५ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो
 यजते। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह
 वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति।
 गच्छति प्रतिष्ठाम्॥ ३८ ॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद।
 आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य
 शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा
 अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं
 लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भाय्यात्॥ ३९ ॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च भाति।
 उरवौ ह वै नामैते लोकाः। येऽवरैणाऽऽदित्यम्। अथ हैते
 वरीयांसो लोकाः। ये परैणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह

वा ए॒ष क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑
 है॒षोऽन॑न्तमपारमक्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। यः परे॑णाऽऽदि॒त्यम्॥ ४० ॥
 अ॒न॒न्त॑ ह॒ वा अ॒पा॒र॒म॒क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽग्निं॑ नाचि॒केतं॑
 चि॒नुते॑। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथो॑ यथा॒ रथे॑ तिष्ठ॒न्यक्ष॑सी पर्या॒वर्त॑माने
 प्र॒त्यपै॑क्षते। ए॒वम॑हो॒रात्रे॑ प्र॒त्यपै॑क्षते। नास्या॑हो॒रात्रे॑ लो॒कमा॑प्नुतः।
 योऽग्निं॑ नाचि॒केतं॑ चि॒नुते॑। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥ ४१ ॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑जश्र॒वसः॑ सर्व॒वेद॑सं ददौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नाम॑
 पु॒त्र आ॑स। त॑ ह॒ कुमा॒र॑ स॒न्तम्। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु
 श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॒वाच॑। त॒त क॑स्मै मां द॑स्य॒सीति॑। द्वि॒तीयं॑
 तृ॒तीयम्। त॑ ह॒ परी॑त उवाच। मृ॒त्यवे॑ त्वा द॒दामी॑ति। त॑ ह॒
 स्मोत्थि॑तं वा॒गभि॑वदति॥ ४२ ॥

गौ॒तम॑ कुमा॒रमि॑ति। स हो॒वाच॑। परे॑हि मृ॒त्योर्गृ॑हान्। मृ॒त्यवे॑ वै
 त्वाऽदा॑मिति। तं वै प्र॒वस॑न्तं ग॒न्तासी॑ति हो॒वाच॑। तस्य॑ स्म ति॒स्रो
 रा॒त्रीर॑ना॒श्वान्गृ॑हे वसतात्। स यदि॑ त्वा पृ॒च्छेत्। कुमा॒र क॑ति
 रा॒त्रीर॑वात्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॑ प्रति॒ब्रूता॑त्। किं प्र॒थमा॑ रा॒त्रिमा॑श्ना
 इति॑॥ ४३ ॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॑मिति। प॒शूँस्त॒ इति॑। किं तृ॒तीया॑मिति।
 सा॒धुकृ॑त्यां त॒ इति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं जगाम। तस्य॑ ह ति॒स्रो
 रा॒त्रीर॑ना॒श्वान्गृ॑ह उ॒वास॑। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। कुमा॒र क॑ति
 रा॒त्रीर॑वात्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॑ प्रत्यु॒वाच॑॥ ४४ ॥

किं प्र॒थमा॑ रा॒त्रिमा॑श्ना इति। प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॑मिति।

पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु
भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति।
द्वितीयं वृणीष्वेति ॥ ४५ ॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच।
ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते।
यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं
वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं
नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत् ॥ ४६ ॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्।
तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै
नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत् ॥ ४७ ॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्यैऽग्नौ वैश्वानरे
प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्।
भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजं हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै
तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां
प्रत्यगृह्णात् ॥ ४८ ॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सौऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य।
दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो
वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयैव
वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तैऽदक्षन्त दक्षिणां

प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं
व्रीणाति ॥ ४९ ॥

[८]

त५ हैतमेकै पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित
एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन
व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये
वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं
कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः ॥ ५० ॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव
सत्त्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं
लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति।
योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं
वायुर्ऋद्धिकामः ॥ ५१ ॥

यथान्युत्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाध्नोत्। यामिदं
वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वाष्णीः
पशुकामः। पाङ्गमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात् ॥ ५२ ॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्यै। ततो वै
स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशून्प्राप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो
यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये ॥ ५३ ॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः ॥ ५४ ॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत् ॥ ५५ ॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरैवोपदधे। ततो वै सौऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत् ॥ ५६ ॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्ययादुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोणोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा वेत्वाज्यस्य स्वाहेति स्रुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात् ॥ ५७ ॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिकृत्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः

सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः ॥ ५८ ॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति ॥ ५९ ॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥ कामचारौ ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः ॥ ६० ॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते ॥ ६१ ॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्।

योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद ॥ ६२ ॥

[१०]

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः ॥ २ ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य कामस्तदग्रै। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहृ स्विष्टम् ॥ १ ॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः ॥ २ ॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा

अस्यऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ३ ॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा कामाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ४ ॥

तं ब्रह्माब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु वै ब्रह्मास्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ५ ॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु वै यज्ञोऽस्मि।
 मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भवष्यति। अनु स्वर्गं लोकं
 वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।
 यज्ञाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनु
 स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
 सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहा। अनुमत्यै
 स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति ॥ ६ ॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु वा आपः
 स्मः। अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रयिष्यन्ते। अनु
 स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं
 निरवपत्। अद्ध्यश्चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मिन्त्सर्वे कामा
 अश्रयन्त। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वे ह वा अस्मिन्कामाः
 श्रयन्ते। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहा।
 अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये
 स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ७ ॥

तमग्निर्बलिमानब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि
 बलिं हरन्ति। अहमु वा अग्निर्बलिमानस्मि। मां नु यजस्व।
 अथ ते सर्वाणि भूतानि बलिं हरिष्यन्ति। अनु स्वर्गं लोकं
 वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।

अ॒ग्नये॑ ब॒लि॒मते॑ च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्मै॑ स॒र्वाणि॑
 भू॒तानि॑ ब॒लि॒म॒हरन्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒र्वाणि॑ ह॒ वा
 अ॒स्मै भू॒तानि॑ ब॒लिः॑ ह॒रन्ति॑। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॒ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑
 स्वाहाऽ॒ग्नये॑ ब॒लि॒मते॑ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑ ॥ ८ ॥

तम॒नु॒वि॒त्ति॒रब्र॑वीत्। प्र॒जाप॑ते स्व॒र्गं वै लो॒कम॑नु॒वि॒वित्स॑सि। अ॒हमु॑
 वा अ॒नु॒वि॒त्ति॒रस्मि॑। मां नु॒यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्याऽनु॒वि॒त्ति॒र्भवि॑ष्यति।
 अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्य॑सीति॑। स ए॒तम॑ग्नये॑ का॒माय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं
 नि॒र॒व॒पत्। अ॒नु॒वि॒त्त्यै च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
 स॒त्याऽनु॒वि॒त्ति॒रभ॑वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा
 अ॒स्यानु॒वि॒त्ति॒र्भव॑ति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
 यज॒ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑
 स्वाहाऽनु॒वि॒त्त्यै स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑ ॥ ९ ॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः। दि॒वःश्ये॑न॒योऽनु॒वि॒त्तयो॑
 ना॒म। आ॒शा प्र॒थ॒मा र॑क्षति। का॒मो द्वि॒तीया॑म्। ब्र॒ह्म तृ॒तीया॑म्।
 य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आ॒पः प॒ञ्च॒मीम्। अ॒ग्निर्व॒लि॒मा॒न्त्ष॒ष्ठीम्। अ॒नु॒वि॒त्तिः
 स॒प्त॒मीम्। अ॒नु॒ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चा॒रोऽस्य॑ स्व॒र्गे लो॒के
 भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑ज॒ते। य उ॑ चै॒ना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि॒।
 प॒ष्ठौ ही॒व॒रां द॑द्यात्क॒सं च॑। स्त्रि॒यै चाऽऽभा॒रं स॑मृ॒द्ध्यै ॥ १० ॥

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसरूषयः स्वरन्वविन्दन्। तपसा
सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देवः
हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता
स माता। तपो ह यक्षं प्रथमः सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते।
श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी ॥ ११ ॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा देवी
प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। तां श्रद्धां हविषा
यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी।
आगात्सत्यं हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वं।
तस्मै विधेम हविषा घृतेन ॥ १२ ॥

यथा देवैः सधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्देवा
जज्ञिरे भुवनं च सर्वं। तत्सत्यमर्चदुप यज्ञं न आगात्।
ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य
मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि देवः सहस्रः सहीयान्। स नो
जुषाण उप यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां च ॥ १३ ॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपहवैऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भार्जमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा दोहमानम्।
चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु

नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाह॑ः स्विष्टम्॥ १४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥ १५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥ १६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं

लो॒कं वि॒न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ श्र॒द्धायै॑ स्वाहा॑। अनु॑म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑ ॥ १७ ॥

त॑ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॑ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै स॒त्यम॑स्मि। मां नु यज॑स्व । अथ॑ ते स॒त्यं स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑म॒त्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यं स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑। अनु॑म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑ ॥ १८ ॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते मन॒सा वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै मनो॑ऽस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। मन॒से च॒रुम्। अनु॑म॒त्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ मन॒से स्वाहा॑। अनु॑म॒त्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहाति॑ ॥ १९ ॥

तं च॑रणमब्रवीत्। प्रजा॑पते च॒रणेन॑ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै च॑रणमस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यं च॑रणं भविष्यति।

अनु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्य॑सीति। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॑ष्टाक॒पालं॑ नि॒रव॑पत्।
च॒रणाय॑ च॒रुम्। अनु॑म॒त्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यं च॒रणम॑भवत्।
अनु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य॒ चरणं॑ भवति।
अनु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चै॒नदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॒ च॒रणाय॑ स्वाहा॑। अनु॑म॒त्यै स्वाहा॑। प्र॒जाप॑त॒ये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑ ॥ २० ॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः। अ॒पाघा॑ अनु॒वित्त॑यो
नाम॑। तपः॑ प्रथ॒मां र॑क्षति। श्र॒द्धा द्वि॒तीया॑म्। स॒त्यं तृ॒तीया॑म्।
मन॑श्चतु॒र्थीम्। च॒रणं पञ्च॑मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति।
का॒मचा॑रौऽस्य॒ स्वर्गे॑ लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑ज॑ते। य
उ॑ चै॒ना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठौही॒वरां॑ द॒द्यात्क॒सं च॑। स्त्रियै॑
चाऽऽभा॒रं स॑मृ॒द्ध्यै ॥ २१ ॥

[४]

ब्र॒ह्म वै च॑तु॒र्होता॑रः। च॑तु॒र्होतृ॑भ्योऽधि॒यज्ञो॑ निर्मि॑तः। नै॒नं
श॒प्तम्। नाभि॑च॒रित॑मा॒गच्छ॑ति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै च॑तु॒र्होतृ॑णां
च॑तु॒र्होतृ॑त्वं वेद॑। अथो॑ पञ्च॒होतृ॑त्वम्। सर्वा॑ हा॒स्मै दि॑शः
कल्प॑न्ते। वा॒चस्प॑ति॒र्होता॑ द॒शहो॑तृ॒णाम्। पृ॒थि॒वी हो॑ता
च॑तु॒र्होतृ॑णाम् ॥ २२ ॥

अ॒ग्निर्हो॑ता पञ्च॒होतृ॑णाम्। वा॒ग्घो॑ता षड्भौ॒तृणाम्। म॒हाह॑वि॒र्होता॑
स॒प्तहो॑तृ॒णाम्। ए॒तद्वै च॑तु॒र्होतृ॑णां च॑तु॒र्होतृ॑त्वम्। अथो॑
पञ्च॒होतृ॑त्वम्। सर्वा॑ हा॒स्मै दि॑शः कल्प॑न्ते। य ए॒वं वेद॑। ए॒षा वै

सर्वविद्या। एतद्भेषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः
स्रुतिः ॥ २३ ॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दुर्शो यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः
सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी
भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान्
वा अरुण औपवेशिर्विदाञ्चकार ॥ २४ ॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
प्रजापशुकामो वा ॥ २५ ॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्न्यौ
च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं पञ्चहोतारम्।
उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं सप्तहोतारम्।
हृदयं यजूंषि पत्न्यश्च। यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं
प्रतिग्रहल्लोकम्पृणाश्च। सर्वा हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा
भवन्ति ॥ २६ ॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसम्मितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव
पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः सम्मितश्चेतव्यः। एतावान्
वै रथः। यावत्पक्षः। रथसम्मितमेव चिनुते। इममेव लोकं
पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन ॥ २७ ॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन। अथो

सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरैणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः।
एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र
स्वर्गं लोकमाप्नोति ॥ २८ ॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति।
शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं
ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै।
अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयांसि ॥ २९ ॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै। यदि न विन्देत। मन्थानैतावतो
दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते।
पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै।
सर्वस्यावरुद्धै ॥ ३० ॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति।
तेनऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स
संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु।
यो ह वै चतुरहोतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद ॥ ३१ ॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै
चतुरहोतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो
यदक्षिणा न नयैत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो
यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते ॥ ३२ ॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपरुषा सम्मितम्।
तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत। शर्करा अक्ता उपदध्यात्।

तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या
यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं
चिनुते ॥ ३३ ॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः
सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते ॥ ३४ ॥

—[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्टकाः
कृत्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षिणा॒ तेन॑ ब्रह्म॒णा। तया॑
देव॒तया॑ऽङ्गिर॒स्वद्भुवा॑ सीद। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्वं॑ न
स्त्री॒पुमं॑ च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑ भूमैः ॥ ३५ ॥

सङ्घा॑ता देव॒मायया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्।
पृथि॒व्यां पुष्टि॑रहि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑।
अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः॒ शर्करा॑ धृत्यै। अ॒स्यां
पृथि॒व्यामधि॑ ॥ ३६ ॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मानोऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्र॒तिष्ठा॑सु
प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीरोष॒धीः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः ॥ ३७ ॥

याव॑न्तो वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शवः॑ सर्वे। आ॒रण्या॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः।
ये द्वि॒पाद॑श्चतु॒ष्पादः॑। अ॒पाद॑ उदर॒सर्पिणः॑। सर्वा॑स्ताः।

यावदाञ्जनमुच्यते ॥ ३८ ॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः ॥ यावत्कृष्णायसः सर्वम्।
देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसः सर्वम्। देवत्रा
यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वः सीसः सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च
मानुषम् ॥ ३९ ॥

सर्वास्ताः। सर्वः हिरण्यः रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ताः। सर्वः सुवर्णः हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता
इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४० ॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः
कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्।
यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः
प्रजाः ॥ ४१ ॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।
अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।
स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिः सर्वान्व्वसान्।
हिमो यच्च शीयते ॥ ४२ ॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते।
सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्स्तनयिबून्। ह्यदुनीर्यच्च शीयते।

सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमप्सुचरं च यत्।
सर्वास्ताः ॥ ४३ ॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः।
सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः।
सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्। यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्।
सर्वास्ताः। वायुं वयांसि सर्वाणि ॥ ४४ ॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निं सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं
भगम्। सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्।
सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४५ ॥

[७]

सर्वान्दिवं सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। यावतीस्तारकाः सर्वाः। वितता रोचने
दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूंषि सामानि ॥ ४६ ॥

अथर्वाङ्गिरसश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च। सर्पदेवजनाश्च
ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः। अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्।
सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्च ब्रह्म। अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिष्ठितम् ॥ ४७ ॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासाश्च केवलान्।
सर्वास्ताः। सर्वानृतून्त्सवान्मासान्। संवत्सरं च केवलम्।
सर्वास्ताः। सर्वं भूतं सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिभविष्यति।

सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४८ ॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।
अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते।
ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः।
सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशन्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो
जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत् ॥ ४९ ॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्।
ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्।
सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वं पूर्वैभ्यो वच एतदूचुः।
आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं
वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्तमासत ॥ ५० ॥

तप आसीद्बृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं ह
होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं
परिवत्सरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्।
प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं सिषासताम् ॥ ५१ ॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः।
सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्।
अशंसद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां
प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत ॥ ५२ ॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्राव्णः।
यद्विश्वसृज आसत्। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्ट्रीयाम-
यजत्त्विषिः। आग्नीद्वाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा हैवायजत्स्वयम्। इरा
पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनङ्गुविः ॥ ५३ ॥

इध्मः ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागैषाः
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि
तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः
प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्वाता। शमितोग्रो विशां पतिः ॥ ५४ ॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत्। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह
जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम। येन सूर्यस्तपति
तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं
बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानः सम्पराये। एष नित्यो महिमा
ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान् ॥ ५५ ॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन।
पञ्चपञ्चाशत्स्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः।
पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत् एकविंशाः। विश्वसृजाः
सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त।
यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते।
ब्रह्मणः सायुज्यः सलोकता यन्ति। एतासामेव देवतानां
सायुज्यम्। सार्ष्टिताः समानलोकता यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये
चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः ॥ ५६ ॥

॥ ॐ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ॥ ३ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम् ॥

हरिः ॐ ॥

